

Milena Nikolić

»Centralizam« u teatrologiji

Istorija saradnje tri pozorišna muzeja u interpretaciji Mirka Mahniča

Na 27 stranica dugom članku* »Dr Slavko Batušić in Slovenski gledališki muzej v dobi ravnateljavanja Janka Travena«, Mirko Mahnič prikazuje saradnju u radu na izložbama o pozorištima u Jugoslaviji 1954. godine, između davno osnovanog Arhiva Hrvatskog narodnog kazališta (dr Slavko Batušić) i tek osnovanih: Slovenskog gledališkog muzeja (Janko Traven) i Muzeja pozorišne umetnosti SR Srbije (Milena Nikolić).

Prinudjena sam da odgovorim na pamfletski deo članka koji se odnosi na mene, i to: zbog insinucija o mojim tobožnjim centralističkim stavovima, zbog uvredljivog tona i ataka na moju ličnost, a naročito zbog posledica koje može imati takav način pisanja na odnose među kulturnim radnicima naših naroda.

»Podatke« za svoje teze Mirko Mahnič nalazi u ličnim zapisima ravnatelja Janka Travena, beleženim u toku naših diskusija o koncepciji prve posleratne jugoslovenske pozorišne izložbe, radjene za inostranstvo 1954. godine. Nisam beležila takvu vrstu zapisa (»o čevapčićima«, ili koliko je ko dobio sitnih para za ogroman trud kojim smo svi bili opterećeni, ali različito, mi u »centru« znatno više). Smatram da zapisi intimne vrste mogu da posluže literaturi — na primer farsu, ali ne i istoriji i objektivnom prikazivanju naše saradnje. Ja se danas jedino mogu pozvati na globalno sećanje prema kojem je ravnatelj Janko Traven (»verjetno« u rodoljubivom strahu da pozorišna istorija slovenačkog naroda neće biti dostojno zastupljena), afektivno reagovao, što mu ja, pogotovu danas, ne zameram. Priznajem da bi verodostojnije bilo kad bih se i ja pozvala na našu prepisku, elaborate i referate, koji se, nadam se, čuvaju u sve tri naše ustanove, ali ne mislim da je to gradnja za pozorišnu historiografiju. Ni Mirko Mahnič se nije, začudo, pozivao na tu gradnju u dokazivanju mog »centralizma« već se radije poslužio intimnim zabeleškama.

Prema mojim sećanjima naša je saradnja, činilo mi se, bila korektna, kolegijalna, čak prijateljska, a ako je u toku diskusija i dolazilo do povremenih neslaganja, to je razumljivo kod tako složenog rada na izložbi o jugoslovenskom pozorištu koja se prvi put priprema, i to za inostranstvo. Svako je od nas imao prava na svoju viziju stepena zajedništva; neko je nosio u sebi više a neko manje zabluda i predrasuda, ali smo kroz razgovore morali ujednačavati mišljenja. Do kakvog stepena straha od centra je

* Dokumenti SNG, No 33.

dolazilo kod ravnatelja Traven vidi se iz njegove zabeleške: »Zato i njen (podv. M. N.) muzej ne nosi ime Muzej srpske pozorišne umetnosti nego jednostavnije i obimnije (podv. M. N.) Muzej pozorišne umetnosti.« Istina je, međutim, da srpski Muzej *oduvek, od osnivanja* (1951) nosi naslov »Muzej pozorišne umetnosti SR Srbije« (podv. M. M.). Nismo imali prava da Muzej nazovemo *srpski*, kako nam preporučuje ravnatelj Traven, pošto su već bila osnovana pozorišta nekoliko nacionalnosti u SR Srbiji.

Cenila sam svoje kolege kao vrsne stručnjake i pozorišne entuzijaste, nisam strahovala da će srpska pozorišna istorija biti zakinuta, te nisam ni naše diskusije doživljavala neurotično, afektivno ni dramatično. Imali smo i previše dramatike, odgovornosti i briga oko organizovanja celokupne izložbe: oko sredstava, rokova, administracije, opreme, transporta (Njujork, Dubrovnik, Beč); oko izbora, pripreme i ukla-panja eksponata SR Srbije i drugih republika (Makedonija, Crna gora, BiH) u onom davnom vremenu kada nije bilo ni osnovnih uslova za postavljanje ovako velike izložbe, a trebalo je ostvariti u mladoj kulturnoj ustanovi tek otvorenoj (1953.) sa minimumom saradnika i minimumom prostora. Istini za volju, moje cenjene kolege bile su lišene tako mnogobrojnih problema pa su imali više vremena za prepisku i njihovo zajedništvo.

Postavlja se pitanje, da li se mogu naši razgovori rekonstruisati samo na osnovu intimnih beležaka jednog učesnika. Dokazivati šta je ko rekao i šta je ko mislio pre 25 godina i to smatrati dokumentom navodi na razmišljanje o *pravim* motivima ovakvog načina pisanja. Na primer Mirko Mahnić *bira* citat (»navajam odlomke — zapisi so obširni«, str. 183): »Mora i ćirilicom štampano biti.« Izvinjavam se čitaocima što ću se poslužiti tehnikom citiranja Mirka Mahnića (sa str. 182 i postaviti pitanje: koja je budala mogla tražiti da se na jednoj izložbi za *inostranstvo* pišu i ćirilicom legende i tekstovi i štampaju brošure na srpsko-hrvatskom, francuskom i engleskom jeziku.

U svom »scenariju« Mirko Mahnić se služi i izmišljenim dijalogom: »Pustiva to«, *mu je verjetno rekla* (podv. M. N.) »a gledališće je jugoslovansko« (str. 182). »Verjetno« mi je zaplašeni ravnatelj Traven u Ljubljani stvorio reputaciju »centraliste«, te dolazi do eskalacije.

Na savetovanju u Novom Sadu 1957. u kojem ne učestvuje Janko Traven, priča se prenosi drugim kanalima, o čemu ravnatelja Traven opširno pismeno obaveštava dr Slavko Batušić. Kao najvažnije i prvo o nameri »Milene Nikolićeve... da sve centralizira u beogradski muzej...« Pokušala je i Novosadjanima »odnijeti ispred nosa«. Izjavila je, kaže (da li u referatu, diskusiji na savetovanju ili u kuloarima?!) »*da je treba zagrebački kazališni arhiv s ostalim kazališnim arhivima u zemlji prenijeti u njezin muzej u Beogradu*« (str. 199. podv. dr S. B. i M. N.). Ja se ponovo izvinjavam što ću se opet poslužiti tehnikom citiranja Mirka Mahnića i zapitati: koja je budala mogla poverovati u tu izmišljotinu čak i kad se zna da su »u straha oči velike«. *Tvrdim da ni je, niti ijedan saradnik naučni i kulturni radnik koji je učestvovao u odredjivanju koncepcije beogradskog Muzeja, nije nikada ni pomislio na prenošenje materijala ni iz srpskih pozorišta, a kako onda iz muzeja drugih republika.*

Napustila sam Novi Sad ne znajući šta se tamo zakuvalo. Ubrzo je stiglo pismo — optužba dr Slavka Batušića. Bila sam zapanjena, uvredjena i odmah sam, naravno, odgovorila. Ovu prepisku iznosim u celini:

Zagreb, 22. V. 1957.

Poštovana drugarice!

Nakon Vašeg odlaska iz Novog Sada saznao sam, da ste davali izjave: da treba Arhiv Hrvatskog narodnog kazališta, zajedno sa ostalim kazališnim arhivima u zemlji, prenijeti u Muzej pozorišne umetnosti u Beogradu.

Držim da ne moram napose obrazložiti, što ja o takvim Vašim intencijama mislim, i da li one koriste atmosferi lojalne uzajamne suradnje.

S poštovanjem
dr S. Batušić, s. r.

Beograd, 24. V. 1957.

Poštovani doktore Batušiću,

da je meni neko rekao da ste davali neke izjave ja bih prvo Vas pitala da li je to istina. Ovako, na takve insinuacije ne odgovaram.

S poštovanjem
Milena Nikolič

Zagreb, 31. V. 1957.

Poštovana drugarice!

U vezi s Vašim pismom od 23. o. mj., saopćujem Vam da od Vas nisam tražio potvrdu o Vašoj izjavi o selenju kazališnih arhiva ne samo zato, što ste već bili otputovali iz Novog Sada, već i zato, što sam za nju saznao od prof. inž. Filipa Kumbatovića, kojega smatram vjerodostojnom osobom. On je sadržaj Vaše izjave potvrdio i u prisutnosti prof. dr Draga Ivaniševića, a ovoj dvojici ipak ne mogu pripisati namjerne »insinuacije«.

S poštovanjem
S. Batušić, s. r.

3. jun 1957.

Poštovani Gospodine!

Kad bi u tim, navodno mojim izjavama bilo neke logike ja se ne bih čudila što ste u njih poverovali. Ovako, ako nije u pitanju nekakav nesporazum, ja »ovoj dvojici« mogu pripisati samo »namjerne insinuacije«.

Organizujući novasadsku konferenciju imala sam najčistije pobude da na jugoslovenskom planu uspostavimo sistematsku saradnju u oblasti pozorišne arhivistike. Izgleda, međjutim, da još ima ljudi kojima ovo nesredjeno stanje više pogoduje, jer u mutnom mogu bolje da love.

Celu našu prepisku o ovom slučaju poslaću prof. inž. Filipu Kumbatoviću. Stejinom pozorju otkazaću referat sa obrazloženjem da nisam »verodostojna osoba« i da ne mogu da primim i radim poveren mi zadatak u atmosferi rekla—kazala.

Nemam više što da kažem, jer sam ogorčena i duboko razočarana.

S poštovanjem
Milena Nikolič, s. r.
Beograd, 3. jun 1957.

Druže Kumbatoviću,

šaljem Vam prepisku izmedju mene i dr Batušića i očekujem Vaše objašnjenje.

S poštovanjem
Milena Nikolič, s. r.

Poštovana drugarice!

Zamoliti Vas moram da mi izvinete moje zakašnjenje, jer sam bio u ono vrijeme, kad sam dobio Vaše pismo, baš u pripremama za put, a pošto sam već od 10. juna u Parizu a odlazim sutra u Aras, gde ću predavati o jug. kazališnim problemima, nikako nisam stigao da Vama odgovorim.

Uostalom, ja ne znam zašto je došlo do takve oštre prepiske izmedju Vas i Dr Batušića. Mi smo u Novom Sadu *pričali medju sobom* (podv. M. N.) da postoje kod Vas tendencije za centralizovanje kazališnih arhiva u Jugoslaviji i to je (u vrlo skraćenom obliku saznao iz našeg razgovora i Dr Batušić — no postoje li te tendencije ili ne, mi možemo biti svi uvjereni, da se arhivalije i muzealni predmeti iz drugih republika neće nikada prenijeti u Beograd, jer se takva centralizacija ne može izvršiti ni u drugim zemljama, koje imaju finansijske i personalne mogućnosti za takvu centralizaciju.

Tako i mislim, da je ta prepiska uglavnom bespredmetna; da nema nikakvog pametnog razloga, da ne bismo svi skupa lijepo saradjivali na sredjivanju jug. muzealne politike i smatram, da Vi nikako ne možete otkazati referat za Novi Sad 1958, jer ćemo tek onda moći detaljnije razgovarati o najboljim rešenjima za pojedine muzeje i arhive!

No, nadam se, da se stvar već smirila i tako želim i Vama i dr Batušiću i svima koji rade na našem poslu, što više uspijeha!

Paris, 19. VI. 1957.

Vaš

Filip Kumbatović, s. r.

Beograd, 25. juna 1957.

Druže Kumbatoviću,

već više od pet godina izmedju dr Batušića i mene razvija se saradnja i prepiska normalno i, čini mi se, korisno. Najednom je sad, kako Vi tačno kažete, postala »bespredmetna i oštra«. Zar se ne nameće zaključak da su »verodostojne osobe«, nesvesno ili tendenciozno, izazvale ovaj spor besmislenim tvrdjenjem da ja želim da se u Beograd prenesu sve pozorišne arhive. Od takve »optužbe« smešno mi je da se branim i ne mogu da se osvestim kako ste došli na tu ideju. U svemu je najsmješnije i najčudnije to što mi Vi u svom pismu opet dajete lekcije o nemogućnosti prenošenja materijala u Beograd, kao da sam ja ikad stajala na tim pozicijama. Šta Vam pada na pamet?! Kako ste uopšte došli na to?! Otkud Vam ta ideja o prenošenju materijala?! Molim Vas odgovorite mi *odredjeno* i da li sam Vam ja tako nešto kazala?!

Takav nesporazum (ako je nesporazum), može se dogoditi i prirodan je dok ostaje na terenu principijelne diskusije, ali nije prirodan ako predje na teren ličnih uvreda. U tu grešku pao je dr Batušić dajući mi komplimet da nisam verodostojna osoba.

Da se razumemo. Ja nisam neka uvredljiva malogradjanska baba, pa ipak, ako Vam neko u lice kaže da niste verodostojna osoba, ne možete ostati ravnodušni, u toliko pre ako je to neko s kim ste godinama saradjivali, i što je najgore, s kim treba i dalje da saradjujete.

Ceo ovaj spor nisam ni izazvala ni započela. Vi ste ga izazvali (svesno ili nesvesno) a dr Batušić započeo. Dobro je što me je obavestio o Vašim naknadnim razgovorima, ali nije dobro što je nastavio sa ličnim uvredama.

Posle svega ovoga ja nemam drugog izlaza već da se povučem u domen svog rada — a to je Srbija — i da napustim saradnju i koordinaciju na jugoslovenskom planu jer se to shvata kao — centralizam.

S poštovanjem
Milena Nikolić, s. r.

Zagreb, 24. VI. 1957.

Poštovana gospodjo!

Na Vaše pismo od 3. o. m. odgovaram tek danas s razloga, što sam čekao na odgovor prof. inž. F. Kumbatovića, koji sam konačno primio, i koji me potpuno zadovoljava u mom stavu i zaključcima.

U Vašem spomenutom pismu nalazi se, međjutim, i tvrdnja: »da još ima ljudi, kojima ovo nesredjeno stanje više pogoduje, jer u mutnom mogu bolje da love«. — Želio bi da znam koga Vi time konkretno mislite; onda ću odlučiti o mojim daljim postupcima.

S poštovanjem
dr S. Batušić, s. r.

Beograd, 26. juna 1957.

Poštovani gospodine,

iz moga odgovora prof. Kumbatovića (koji prilažem kao i njegovo pismo) jasno je ko je, nesvesno ili tendenciozno, »zamutio vodu«, prema tome jasno je na koga sam konkretno mislila kad sam napisala da »izgleda još ima ljudi...« Ja zaista ne znam kako da objasnim onu izmišljotinu osim bujnom fantazijom prof. Kumbatovića.

Nezgoda, međjutim, počinje tek tamo gde ste se Vi zaboravili i skrenuli principi-jelnu diskusiju na lične uvrede. Vama će, mislim, biti mnogo teže da objasnite zbog čega ja nisam verodostojna osoba, da bih iz toga i ja mogla da odlučim o svojim daljim postupcima.

S poštovanjem
Milena Nikolić, s. r.

Kao što se iz prepiske vidi nisam na *odredjeno* pitanje dobila *odredjen* odgovor od prof. Kumbatovića, već kako to mi Srbi kažemo, odgovorio je »okruglo pa na čoše«. Nekome nije išlo u račun da saradjujemo, da se dogovaramo u oblasti naše struke, pa je želja za saradnjom okvalifikovana kao »centralizam«, pa čak i kao otimačina. Neko se poslužio kuloarsko-tračerskim načinom da me dezavuiše pošto u mom referatu i diskusiji nije mogao naći gradju za ovakve okrutne optužbe. U referatu sam se zalagala, pored ostalog, i za arhive i muzeje koji će biti otvoreni naučnoj i drugoj javnosti da ne bude »potop posle nas«; zatim, da metodski i zajednički pristupimo radu na istoriji pozorišta u Jugoslaviji, na primer, za strane enciklopedije, koje su se prvi put u istoriji zainteresovale za naše pozorište, itd.

Posle čitanja »scenarija« Mirka Mahnića, posle šoka i zapnjenosti, preispitivala sam se i pitala u čemu sam to ja grešila pre 25 godina. Pokušavala sam da nadjem logičan povod za pojavu ovog pamfleta, i mislim da mi je uspelo da sagledam »u kom grmu leži zec«. Mahnič je sa odredjenom tendencijom sve iskonstruisao, veoma neukusno i drsko ali ne baš mnogo vešto, pa se nadam da će objektivni i dobronamerni čitaoci prozreti prave motive pisanja ovakve »istorije«.

Ovu prepisku u ono vreme nisam objavila; smatrala sam da ovakve polemike ne služe uspostavljanju mostova saradnje. Pored toga, verovala sam da će oni koji su iskonstruisali » aferu « u ono doba, uvideti kasnije da su bili u zabludi. Na sreću sačuvala sam tu »vruću« prepisku kao da sam znala da će doći do povampirenja slučaja. Na žalost, danas sam prinudjena da prepisku iznesem pred javnost, mada bih radije citirala rečenicu iz jednog pisma ravnatelja Travena u kojoj doslovno kaže: »Predpostavljam, da možete još upotrebljavati prijateljsku formu, koja nas je u našem dosadašnjem radu povezivala« (str. 195).

Duboko sam uverena da, i pored naših davnih »vrućih« diskusija i povremenog nepoverenja i cepidlačenja, moje poštovane kolege dr Slavko Batušić i ravnatelj Janko Traven ne bi stavili potpise ispod mog crnog portreta čiji je autor Mirko Mahnić. Ja bih, međutim, sa zadovoljstvom, kao živo svedočanstvo, stavila potpis ispod njihovih portreta kako ih je prikazao Mirko Mahnić. Istina je da su ti portreti, bolje reći idilični odnosi mojih kolega, za moj ukus, a i prema mojim sećanjima, malo previše u socrealističkoj crno-beloj tehnici, ali vreme je takvo bilo — bolje i u crno-beloj nego samo u crnoj tehnici.

Na kraju, postavlja se ozbiljno pitanje, čemu i kome danas služi ova eskalacija, prikazivanje mene kao člana partije — komesara koji drži kasu u rukama i deli pare. Istina je da moji »prednici (ni) so bili plemiškega rodu«, niti sam »sorbonec«; bila sam profesor književnosti, jedan od osnivača i prvi direktor Muzeja pozorišne umetnosti SR Srbije, a sad sam penzioner, bez titula i oreola. Da li nas takvo pisanje zbližava ili udaljuje jedne od drugih? Na sva postavljena pitanja treba da odgovori Mirko Mahnić sebi i svojoj savesti a i kao »istoričar«. Meni nije potreban odgovor, meni je sve jasno.

Smatrala sam a i danas smatram da je časopis DOKUMENTI ozbiljan i koristan list muzejsko-arhivskog karaktera, pa me je u toliko više iznenadila ova petparačka sadržina. Počinjem da zavidim finansijskim mogućnostima časopisa kad može da štampa i lične zabeleške u kojima ima i ovakvih »istorijskih« zaključaka: »Sad idemo u neki restoran, *gde ona jede*« (podv. M. N.). Sličnih »misli« i »podataka«, po izboru Mirka Mahnića ima više, ali nisam baš sigurna da su od istoriografskog značaja. Međutim, »verjetno« služe nekome i nečemu.

Beograd, 16. 3. 1980.

Le »centralisme« dans l'historiographie du théâtre

En réponse à l'article de Mirko Mahnić Slavko Batušić et le Musée du théâtre slovène à l'époque où Janko Traven était le directeur du Musée (v. Dokumenti SNG, no. 33), Mme Milena Nikolić attire l'attention sur le fait que Mahnić a utilisé des notes personnelles de Traven, écrites en 1954, de sorte que des doutes peuvent s'éveiller quant aux véritables motifs de son article.

En s'efforçant de démontrer sa »thèse« sur le prétendu »centralisme« et sur d'autres »péchés« de Mme Nikolić, Mirko Mahnić invente un »scénario« monté de toutes pièces.

Pour prouver que la partie de l'article la concernant n'est, en réalité, qu'une escalade dans l'interprétation tendancieuse d'événements déjà anciens, Mme Nikolić cite la correspondance de 1957 dans laquelle elle se défend contre l'accusation absurde d'avoir voulu faire transférer à Belgrade toutes les archives du théâtre.

M. Mahnić s'est servi de la necrologie, consacrée à l'historien du théâtre émérite Slavko Batušić, afin de pouvoir en réalité poursuivre d'autres desseins.